

УДК 327

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-1\(73\)-2](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-1(73)-2)

Олексій БУРЯЧЕНКО

кандидат політичних наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій
Національного авіаційного університету, voa@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5308-2570

ЕВОЛЮЦІЯ ЯДЕРНОГО ТЕРОРИЗМУ: ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті аналізується та розглядається питання еволюції ядерного тероризму, а саме, проведено політичний аналіз міжнародної нормативно-правової бази через призму російсько-української війни.

Дослідження та аналіз міжнародної системи безпеки (резолюцій, договорів, угод, міжнародно-правових актів тощо) попередження, відповідальності та покарання за ядерний тероризм дало можливість автору ґрунтовно зазначити наступне: по-перше, держави почали співпрацювати проти ядерного тероризму і ці кроки сформували нинішню структуру режиму ядерної безпеки, яка як передбачалося буде розвиватися з часом, як і міжнародний режим нерозповсюдження ядерної зброї; по-друге, на відміну від компонентів міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї, більшість проаналізованих міжнародних заходів реагування щодо ядерного тероризму, і на це автор хоче звернути особливу увагу, носять добровільний характер та пропонують юридично незобов'язуючі рекомендації; по-третє, механізми контролю та моніторингу дотримання є недостатніми або зовсім відсутні, що, як наслідок, призводить до вразливості режиму ядерної безпеки, особливо в контексті ядерного тероризму; по-четверте, конструкція міжнародної безпеки відносно проблеми ядерного тероризму не передбачає в якості терориста – державу. Тобто, заходи з попередження проявів та відповідальності за акти ядерного тероризму, стосуються терористичних груп і організацій. Держава в цих заходах зауважується як об'єкт упередження проблеми або джерела проблеми, а не як об'єкт, який є сам джерелом проблеми.

Також автор зазначає, що термін «держава-терорист» має швидше політичне, а не юридичне значення. Оскільки, у міжнародному праві не міститься його визначення, а в національному праві знайти таке поняття доволі складно.

Автор звертає увагу на те, що проблема ядерного тероризму для світового співтовариства із повномасштабних вторгненням РФ в Україну стала новою об'єктивною реальністю, оскільки в якості терориста виступає не група чи організація, а держава, яка, до того ж, є постійним членом Ради Безпеки ООН. Автор акцентує увагу, що війна РФ проти України стирає різницю між – тероризмом, державним тероризмом, військовими злочинами – оскільки її дії не є таємними, конспіративними чи маргінальними. Автор вважає, що РФ своєю політикою ядерного шантажу порушила геополітичні важелі, що тримали систему глобальної безпеки. Утворені після Другої світової війни міжнародні інститути (ООН, Рада Безпеки ООН, тощо) сьогодні виявилися повністю паралізованими. На думку автора, яка підкріплена аналізом досліджень і позиціями світових акторів, міжнародні інститути в нинішньому стані себе вичерпали. Повинна бути напрацьована та запропонована зовсім нова архітектура світової системи безпеки, яка б відповідала викликам та зарозам нового світового порядку. Автор переконаний, що нова архітектура світової безпеки обов'язково має враховувати усі загрози еволюції ядерного тероризму як одного із дестабілізуючих факторів порушення світової рівноваги.

Ключові слова: ядерний тероризм, держава-терорист, міжнародна система безпеки, архітектура світової системи безпеки, російсько-українська війна, міжнародне право.

Oleksii Buriachenko. EVOLUTION OF NUCLEAR TERRORISM: A POLITICAL ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK THROUGH THE PRISM OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR

The article analyzes and considers the issue of the evolution of nuclear terrorism, namely, a political analysis of the international normative and legal framework through the prism of the Russo-Ukrainian war.

The study and analysis of the international security system (resolutions, treaties, agreements, international legal acts, etc.) of prevention, responsibility and punishment for nuclear terrorism allowed the author to thoroughly note the following: first, states began to cooperate against nuclear terrorism and these steps formed the current structure of the nuclear security regime, which was expected to develop over time, as did the international nuclear non-proliferation regime; secondly, in contrast to the components of the international nuclear non-proliferation regime, most of the analyzed international response measures to nuclear terrorism, and the author wants to draw special attention to this, are voluntary and offer non-binding recommendations; thirdly, the mechanisms of control and monitoring of compliance are insufficient or not at all, which, as a result, leads to the vulnerability of the nuclear security regime, especially in the context of nuclear terrorism; fourthly, the international security architecture for the problem of nuclear terrorism does not envisage a state as a terrorist. That is, measures to prevent the manifestations and responsibility for acts of nuclear terrorism apply to terrorist

groups and organizations. The state in these measures is noted as an object of prejudice to the problem or a source of the problem, and not as an object that is itself the source of the problem.

The author also notes that the term "terrorist state" has more political than legal significance. Since there is no definition of it in international law, and it is rather difficult to find such a concept in national law.

The author draws attention to the fact that the problem of nuclear terrorism for the world community with the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine has become a new objective reality, since it is not a group or organization that acts as a terrorist, but a state that is also a permanent member of the UN Security Council. The author emphasizes that the war of the Russian Federation against Ukraine erases the difference between – terrorism, state terrorism, war crimes – since its actions are not secret, conspiratorial or marginal. The author believes that the Russian Federation, with its policy of nuclear blackmail, has violated the geopolitical levers that held the global security system. International institutions created after the Second World War (the UN, the UN Security Council, etc.) today turned out to be completely paralyzed. In the author's opinion, which is supported by the analysis of research and the positions of world actors, international institutions in their current state have exhausted themselves. A completely new architecture of the world security system should be developed and proposed, which would correspond to the challenges and threats of the new world order. The author is convinced that the new architecture of world security must necessarily take into account all the threats of the evolution of nuclear terrorism as one of the destabilizing factors of disruption of the world balance.

Key words: nuclear terrorism, terrorist state, international security system, architecture of the world security system, Russo-Ukrainian war, international law.

Постановка проблеми. Протягом останніх восьмидесяти років наявність ядерної зброї багато в чому визначала характер міжнародних відносин, а поява ядерного арсеналу в ряді країн змінила їх основи. Але, в другій половині 80-их років ХХ ст. почала чітко вимальовуватися нова загроза для міжнародної безпеки – тероризм із використанням зброї масового ураження – ядерний тероризм. Виникнення нової загрози спричинило необхідність формування нових систем безпеки, а також зумовило появу міжнародно-правових актів, що регулювали співпрацю між країнами у сфері ядерної безпеки із врахуванням нової загрози.

Під ядерним тероризмом, як правило, розуміється сукупність злочинних дій, пов'язаних із захопленням силою, розкраданням, протиправним придбанням, переміщенням та використанням ядерних або інших радіоактивних матеріалів з наміром заподіяти масштабну шкоду населенню, економіці або навколишньому середовищу з метою залякування і тиску на суспільство та органи влади. У широкому розумінні цього явища мається на увазі доступ терористичних організацій та груп до будь-яких ядерних та радіоактивних матеріалів і технологій, у вузькому – безпосередньо до ядерних боезарядів.

Сьогодні, ми можемо ґрунтовно зауважити, що проблема ядерного тероризму потребує нового погляду та переосмислення, враховуючи турбулентність світових політичних викликів та процесів, які були зрушені повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну, 24 лютого 2022 року. А саме, напад ядерної країни (першої за ядерним потенціалом у світі, 5977 ядерних боеголовок) і постійного члена Ради Безпеки ООН на неядерну країну, що як наслідок, призвело до бажання неядерних країн отримати ядерну

зброю, а ядерних країн збільшити власний ядерний арсенал. Також, це спричинило ланцюгову реакцію кризи контролю над ядерним компонентом (ядерна зброя, ядерна енергія) [1].

Додатково, звернемо увагу, проблема ядерного тероризму в системі міжнародної безпеки розглядається в рамках терористичних груп і організацій. Але, з повномасштабним вторгненням РФ в Україну світ зіткнувся з проблемою ядерного тероризму, яка надходить не від організації чи групи, а країни, яка навмисно проводить політику шантажу до світового товариства щодо застосування ядерної зброї якщо її політичні амбіції не будуть враховані. Отже, як це не прикро усвідомлювати, але атомна бомба стала символом влади нашого часу.

Тому метою цієї статті є дослідження та аналіз міжнародної системи безпеки (резолюцій, договорів, угод, міжнародно-правових актів тощо) попередження, відповідальності та покарання за ядерний тероризм. Автор ставить перед собою завдання, враховуючи проведені дослідження та аналіз, дати оцінку дієвості нинішньої міжнародної системи безпеки в контексті вирішення проблеми ядерного тероризму через призму російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Першочергово потрібно зауважити, у відповідь на загрозу ядерного тероризму і неспроможність міжнародного порядку протистояти нерозповсюдженню ядерної зброї країнами було укладено низку угод, договорів та запроваджено ряд ініціатив. Ця відповідь посилилася після терактів 11 вересня 2001 року, у США. Отже, враховуючи прийняті заходи країнами і міжнародними інститутами щодо ядерного тероризму існуючий режим з ядерної безпеки, в контексті зауваженої проблеми, складається:

з міжнародних правил і законів, заснованих на резолюціях Ради Безпеки ООН, договорах і конвенціях, таких як Резолюція Ради Безпеки ООН 1373 і 1540, CPPNM і поправка до неї 2005 року; Конвенція про ядерний тероризм; Конвенція SUA та її Протокол 2005 року; з ініціатив: Ініціатива з безпеки розповсюдження, Глобальна ініціатива з боротьби із ядерним тероризмом; самітів з ядерної безпеки, а також, мережі розроблення норм і культури ядерної безпеки, а саме: Всесвітній інститут ядерної безпеки та Міжнародна освітня мережа ядерної безпеки.

Для всебічного, ґрунтовного аналізу і розкриття мети дослідження та надання об'єктивної оцінки дієвості зауваженої міжнародної відповіді на ядерний тероризм у світлі російсько-української війни, автор вважає за потрібне більш детально розглянути ключові складові міжнародної безпеки щодо попередження проявів та відповідальності за акти ядерного тероризму.

Резолюція Ради Безпеки ООН 1373. Відразу після терактів 11 вересня Рада Безпеки ООН 28 вересня 2001 року прийняла Резолюцію 1373. Резолюція 1373 зобов'язує країни-члени ООН запобігати та припиняти фінансування терористичних актів, утримуватися від сприяння тероризму, співпрацювати та посилювати співпрацю проти тероризму, стати учасниками міжнародних конвенцій та протоколів (пункти 1, 2, 3). Також резолюція акцентує увагу на зв'язок між міжнародним тероризмом і транснаціональною незаконною діяльністю, включаючи переміщення СВРН матеріалів та зобов'язує держави співпрацювати «для посилення глобальної відповіді на цей серйозний виклик і загрозу міжнародній безпеці» (п. 4). За наслідками ухвалення цієї резолюції був заснований комітет для контролю за дотриманням резолюції (Контртерористичний комітет Ради Безпеки ООН (п. 6) [28]. Потрібно звернути увагу, оскільки резолюція була прийнята відповідно до розділу VII Статуту ООН, вона є обов'язковою для всіх країн-членів ООН [29]. Резолюція накладає обов'язок на країни-члени переглянути свою внутрішню практику та закони щодо існування та упередження тероризму.

Резолюція Ради Безпеки ООН 1540 [30]. Усвідомлюючи відсутність у міжнародному праві норм, які б виключали ризик придбання терористами зброї масового ураження, Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1540 (2004 р.), яка зобов'язує країни-члени «утримуватися від надання будь-якої форми підтримки недержавним суб'єктам, які намагаються розробити, придбати, виготовити,

володіти, транспортувати, передавати або використовувати ядерну, хімічну або біологічну зброю та її засоби доставки» (п. 1). Вона також вимагає від країн-членів переглянути своє внутрішнє законодавство та практику, щоб запобігти недержавним акторам від зауважених дій (п. 2). Крім того, вона накладає зобов'язання на країну-члена вжити ефективних заходів для запобігання розповсюдженню зброї масового знищення (WMD) та внутрішнього контролю за відповідними матеріалами під час виробництва, використання, зберігання та транспортування, а також вживати заходи ефективного прикордонного та експортного контролю для запобігання незаконній торгівлі такими предметами (п. 3). Як за наслідками ухвалення Резолюції 1373, так і за наслідками ухвалення Резолюції 1540 було засновано комітет моніторингу дотримання резолюції (Комітет 1540 та Експертна група) (п. 4). Резолюція також зобов'язує країни-члени сприяти ефективності багатосторонніх договорів, пов'язаних із розповсюдженням зброї масового знищення (п. 8). Але, на відміну від Резолюції 1373, Резолюція 1540 має прямі зобов'язання щодо розповсюдження WMD. Тобто, вона заповнила існуючі прогалини в глобальному режимі нерозповсюдження. Оскільки, у той час як режими, в основному, зосереджені на державному розповсюдженні, резолюція розширює сферу дії, включаючи недержавних суб'єктів, таких як незаконні мережі та терористи. Разом з тим, потрібно відмітити, незважаючи на прийняття резолюцій 1373 і 1540 Радою Безпеки ООН, що накладає обов'язкові зобов'язання на країни-члени, впровадження резолюцій, особливо Резолюції 1540, із-за політичного небажання деяких країн, було дуже повільним.

Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (CPPNM) і поправка 2005 року [10, 11]. Враховуючи необхідність співпраці між державами для ефективного захисту ядерних матеріалів, Генеральним директором МАГАТЕ було підготовлено проект конвенції, який був розісланий усім членам МАГАТЕ (1977 р.). Після більш ніж дворічних переговорів щодо проекту конвенції відносно фізичного захисту ядерних матеріалів Конвенція про фізичний захист ядерних матеріалів була прийнята в 1979 році та відкрита для підписання у 1980 році. Конвенція набула чинності у 1987 році під егідою МАГАТЕ.

Конвенція застосовується до ядерних матеріалів, які використовуються в мирних цілях під час міжнародних перевезень (ст. 2), і закликає сторони конвенції вживати необхід-

них заходів для забезпечення захисту ядерних матеріалів під час міжнародних перевезень або процесів міжнародних перевезень (ст. 3). Вона зобов'язує сторони не експортувати, не імпортувати та не дозволяти транзитний проїзд у межах своєї території без отримання гарантій щодо захисту ядерних матеріалів під час міжнародного транспортування (ст. 4). Крім того, вона вимагає від сторін співпрацювати у відновленні та захисті викрадених або змінених ядерних матеріалів (ст. 5). Конвенція також вимагає від сторін криміналізувати дії, пов'язані з незаконним володінням, використанням або загрозою використанням ядерних матеріалів (ст. 7). Слід відмітити, що загроза ядерного тероризму призвела до процесу внесення поправок до CPPNM для розширення сфери дії конвенції, яка є єдиною юридично обов'язковою угодою щодо фізичного захисту ядерних матеріалів.

Поправка до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу замінює назву конвенції додаванням «і ядерних установок». Відтак, нова назва – «Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок» (п. 1). Поправка замінює статтю 2 конвенції, розширюючи її застосування як до ядерних матеріалів, що використовуються в мирних цілях, під час використання, зберігання та транспортування, так і до ядерних установок; і шляхом підтвердження відповідальності країни за фізичний захист на власній території (п. 5). Вона вимагає від сторін вжити необхідних заходів для захисту ядерних установок від диверсії та мінімізації її можливих наслідків (п. 6). Тобто, вона зобов'язує сторони криміналізувати дії, спрямовані проти ядерних установок (п. 9). Слід зауважити, поправка набула чинності тільки у травні 2016 року.

Так, поправка вносить нові вимоги щодо фізичного захисту, розширює положення про криміналізацію та посилює міжнародну співпрацю. Навіть, на думку Юкії Аmano (генеральний директор МАГАТЕ, 2009–2019 рр.), набуття чинності поправки не тільки відображає «рішучість міжнародного співтовариства діяти разом для зміцнення ядерної безпеки в усьому світі», але також «допоможе зменшити ризик терористичної атаки із застосуванням ядерного матеріалу, який може мати катастрофічні наслідки» [16]. Але, треба відмітити, що повноваження МАГАТЕ, відповідно до Конвенції, обмежуються наданням допомоги країнам. МАГАТЕ не має функцій моніторингу дотримання Конвенції. Отже, CPPNM та поправки до неї має ряд невирішених проблем. Конвенція та поправка до неї не дозволяють ані механізму оцінки держав-

них стандартів фізичного захисту, ані вимагають періодичної звітності. Ряд експертів звертають увагу і підкреслюють відсутність міжнародної організації, яка могла б допомогти державам запровадити стандарти ядерної безпеки та контролювати впровадження та дотримання [8]. Отже, без комплексних стандартів і механізмів ядерної безпеки юридично-зобов'язуючі положення Конвенції та поправки до неї, як наслідок, мають довільний характер виконання, а не обов'язковий для всіх країн-членів.

Також, потрібно зауважити, що окрім Конвенції CPPNM та поправки до неї, є Рекомендації надані МАГАТЕ у вигляді брошури під назвою Фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок (INFCIRC/225). Метою рекомендацій є надання вказівок країнам у їхніх зусиллях щодо фізичної безпеки ядерних матеріалів і ядерних установок [17]. Існує, також, Кодекс поведінки щодо безпеки та безпеки радіоактивних джерел. Він застосовується до всіх радіоактивних джерел, крім ядерних матеріалів, визначених у CPPNM. Метою рекомендацій є досягнення та підтримка безпеки та безпеки радіоактивних матеріалів, запобігання незаконному придбанням радіоактивних матеріалів та мінімізація радіологічних наслідків [9]. Слід відмітити, ні Рекомендації, ні Кодекс не мають юридично-зобов'язального характеру.

Міжнародна конвенція по боротьбі з актами ядерного тероризму (ICSANT) [15, 26]. У 1996 році резолюція 51/210 Генеральної Асамблеї ООН утворила спеціальний комітет, метою якого стала підготовка конвенції про боротьбу з міжнародним тероризмом, включаючи конвенцію, яка безпосередньо стосується ядерного тероризму (п. 9). Після майже десятирічних переговорів щодо проекту Конвенції, Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (Конвенція про ядерний тероризм) була відкрита для підписання у 2005 році.

Відповідно до Конвенції, будь-яка особа вчинила злочин, якщо вона (особа) незаконно і навмисно володіє, використовує або погрожує використати радіоактивний матеріал з наміром заподіяти шкоду; або завдає шкоду об'єктам з тим самим наміром; або намагається це зробити; або бере участь, організовує (сприяє) таким діям (ст. 2). Конвенція вимагає від сторін криміналізувати ці злочини у своєму національному законодавстві (ст. 5). Вона закликає сторони вжити практичних заходів для запобігання підготовки таких злочинів на їхній території; заборонити діяльність осіб, груп або організацій, які сприяють вчиненню

таких правопорушень; обмінюватися інформацією відповідно до національного законодавства та інформувати ООН і МАГАТЕ (ст. 7). Крім того, вона закликає сторони вжити заходів для захисту радіоактивних матеріалів відповідно до рекомендацій МАГАТЕ (ст. 8).

Потрібно зазначити, що Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, учасниками якої є 108 країн, відіграє ключову роль у встановленні ядерної безпеки як міжнародної норми. Конвенція переслідує дві основні цілі: криміналізувати володіння або використання ядерних матеріалів для можливих актів тероризму, а також посилення співпраці між державами для запобігання ядерному тероризму. Крім того, конвенція створює норми для співпраці, включаючи обмін інформацією, розслідування та запобігання таким правопорушенням. Однак, хоча Конвенція про ядерний тероризм сприяє співпраці між державами і з МАГАТЕ, і з ООН, вона як і Конвенція (CPPNM) обмежена, оскільки ні МАГАТЕ, ні ООН не було надано повноваження з моніторингу дотримання.

Конвенція по боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, та Протокол 2005 року (Конвенція SUA) [12]. Через занепокоєння, пов'язане з безпекою суден, зокрема екіпажу та пасажирів, Міжнародну морську організацію попросили підготувати конвенцію щодо протиправних дій, спрямованих на морське судноплавство. Як наслідок, у Римі 10 березня 1988 року, Міжнародною конференцією з боротьби із незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства була прийнята Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства (Конвенція SUA), яка набула чинності у 1992 році. Метою Конвенції – є запровадження кримінальної відповідальності за незаконні дії проти морського судноплавства, включаючи захоплення судна силою, застосування насильства проти екіпажу або пасажирів, пошкодження судна, спроба або погроза здійснити зауважені дії. Проте, слід відмітити, після терактів 11 вересня 2001 року, постала нагальність в перегляді Конвенції SUA, що призвело до прийняття Протоколу (2005 р.) до Конвенції – «Про боротьбу з незаконними актами проти безпеки морського судноплавства» (SUA 2005). Протоколом SUA 2005 додаються положення, які передбачають кримінальну відповідальність за використання суден для перевезення або вивантаження радіоактивних матеріалів або біологічної, хімічної та ядерної зброї; перевезення матеріалів і обладнання,

що розщеплюються, завідомо призначене для використання або сприяння створенню зброї BCN або ядерної вибухової діяльності (ст. 4, п. 5).

Ініціатива з безпеки проти розповсюдження (PSI) [24]. Ініціатива з безпеки проти розповсюдження зброї масового знищення (PSI) – це добровільне партнерство, засноване 31 травня 2003 року. PSI вважається ключовою частиною фундаменту глобального режиму нерозповсюдження зброї масового знищення. Також, вона зберігає сильну підтримку як президентський пріоритет у кожній із адміністрацій США з моменту свого створення. Ініціатива надає державам платформу для координації своєї діяльності з протидії розповсюдженню зброї масового знищення. Станом на 2024 рік Ініціативу підтримали 112 країн (останньою країною 27 березня 2024 року став Мадагаскар).

Слід зауважити, що хоча PSI і вважається ключовою платформою мета якої запобігання незаконному обігу зброї масового знищення, засобів її доставки та супутніх матеріалів шляхом координації національних можливостей країн-учасниць, але існує занепокоєння щодо заходів PSI, як і NSS. Оскільки ініціатива деякими країнами розглядається як складова домінування США. Крім того, є країни, які ставлять під сумнів законність дій із заборони, які проводяться через PSI, а не під структурою ООН. Як результат країни вагаються у підтримці і долучені до PSI.

Глобальна ініціатива боротьби з ядерним тероризмом (GICNT) [27]. Глобальна ініціатива по боротьбі з ядерним тероризмом, є добровільним партнерством, яке було засноване у 2006 році для посилення глобального потенціалу запобігання ядерному тероризму. Вона налічує вісімдесят дев'ять країн-членів і шість міжнародних організацій в якості спостерігачів. Примітно, що співголовами GICNT є Сполучені Штати та Російська Федерація. Також, потрібно зауважити, країни-партнери добровільно взяли на себе зобов'язання впроваджувати Заяву про принципи GICNT (SOP), набір широких цілей з ядерної безпеки, що охоплює низку завдань відносно стримування, запобігання, виявлення та реагування. Вісім принципів, які містяться в SOP, спрямовані на розвиток потенціалу партнерства для боротьби з ядерним тероризмом, узгодженого з національними правовими органами та зобов'язаннями, а також відповідними міжнародно-правовими угодами, такими як Конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, Конвенція про фізичний захист ядерних матеріалів і ядерних установок, а також резолюції

1373 і 1540 Ради Безпеки ООН. Добровільна структура GICNT створює гнучкість для держав, тоді як його ґрунтування на міжнародних угодах сприяє його правовій основі. До переваг GICNT, можна віднести, що вона не лише посилює міжнародні реакції, але й розвиває неформальне середовище для їх підтримки, що є однією із цілей зауваженої Ініціативи. Разом з тим, потрібно відмітити, що на даний час, GICNT призупинила всі офіційні засідання та засідання своїх робочих груп. Скоріш за все таке рішення було зумовлене повномасштабним вторгненням РФ в Україну, яка як було зауважено є однією із співголів GICNT.

Саміти з ядерної безпеки (NSS) [18]. Ініціатива проведення саміту з ядерної безпеки була оголошена у празькій промові Бараком Обамою (президент США, 2009–2016 рр.), у квітні 2009 року, де він наголосив, що «... ми повинні почати з проведення Глобального саміту з ядерної безпеки як частини зусиль забезпечення безпеки всіх вразливих ядерних матеріалів у всьому світі протягом чотирьох років». Варто зазначити, всього було проведено чотири саміти: Вашингтон (округ Колумбія, 2010 рік), Сеул (Південна Корея, 2012 рік), Гаага (Нідерланди, 2014 рік), Вашингтон (округ Колумбія, 2016 рік). Основною метою NSS як було зауважено, є подолання загрози ядерного тероризму шляхом мінімізації та захисту цивільних ядерних матеріалів, придатних для використання у виробництві зброї, посилення міжнародного співробітництва для запобігання незаконному придбанню ядерних матеріалів недержавними суб'єктами, такими як терористичні групи та контрабандисти, а також вжиття заходів для зміцнення глобальної системи ядерної безпеки.

Перший NSS відбувся у Вашингтоні, 12–13 квітня 2010 року, в ньому взяли участь сорок сім глав країн та три міжнародні організації. За підсумками саміту було видано комюніке та Вашингтонський робочий план, у якому були зауважені директиви відносно зміцнення ядерної безпеки, такі як ратифікація або виконання договорів чи резолюцій щодо ядерної безпеки, збільшення допомоги та співпраці як між державами, так і з МАГАТЕ [19].

За участю нових шести країн і однієї нової міжнародної організації, разом із попередніми сорока сімома державами та трьома міжнародними організаціями, Сеульський саміт 2012 року мав три основні теми порядку денного: спільні заходи протидії загрози ядерного тероризму, захист ядерних матеріалів і ядерних установок та запобігання незаконному

обігу ядерних матеріалів. Опираючись на попереднє комюніке і робочий план, Сеульський саміт також опублікував своє комюніке, в якому було зазначено про сприяння мінімізації використання високозбагаченого урану (HEU), ратифікації поправки до CPPNM та покращенню безпеки ядерних матеріалів [20].

З такою ж кількістю учасників, як і попередній, Гаазький саміт 2014 року зосереджувався на посиленні співпраці між країнами і ядерною промисловістю та посиленні заходів глобальної ядерної безпеки [21]. Варто зазначити, починаючи з саміту в Сеулі, групам країн пропонували багатонаціональні зобов'язання, відомі як «gift baskets», які були спрямовані на ключові сфери з ядерної безпеки. У 2012 році було запропоновано 13 спільних заяв, у 2014 році їх кількість зросла до 14, до того ж одні «gift baskets» утворені на основі звітів за 2012 рік, а інші націлені на нові сфери. У 2016 році країни запропонували 21 «gift baskets».

На останньому NSS, який пройшов знову, у Вашингтоні, із 31 березня по 1 квітня 2016 року, країни погодили п'ять планів дій для міжнародних організацій, щоб робота самітів після їх завершення була продовжена [22]: План дій ООН [3]; План дій МАГАТЕ [4]; План дій Міжнародної організації кримінальної поліції (ІНТЕРПОЛ) [5]; План дій Глобальної ініціативи з боротьби з ядерним тероризмом (GICNT) [6]; План дій Глобального партнерства проти розповсюдження зброї та матеріалів масового знищення [7].

Вважається, що NSS зміцнили ядерну безпеку не лише шляхом просування міжнародних механізмів, а й сприяння мінімізації використання кількості HEU та плутонію. NSS відіграли ключову роль у забезпеченні ратифікації поправки до CPPNM, про набуття чинності якої було оголошено на останньому саміті. Завдяки зобов'язанням, наданим на самітах, і допомозі МАГАТЕ було досягнуто кілька результатів, таких як припинення використання HEU у дослідницьких реакторах і виробництві медичних ізотопів. Крім того, «декілька тон HEU було вдало репатрійовано до країн походження та «змішано» в LEU, що як наслідок, декілька регіонів повністю звільнилися від HEU».

Разом з тим, потрібно згадати певну критику NSS, яка в основному стосується зобов'язань, які не були виконані. Процес самітів також критикують за те, що він зосереджувався переважно на цивільних ядерних матеріалах, які становлять приблизно 17% усіх ядерних матеріалів, придатних для використання у виробленні зброї. Крім того,

у деяких країнах під час процесів NSS було відчуття, що уряд США використовує процес і загрозу ядерного тероризму для збереження та просування своєї повістки.

Всесвітній інститут з ядерної безпеки (WINS) [31]. Всесвітній інститут ядерної безпеки – це міжнародна неурядова організація, заснована NTI у 2008 році. Метою якої є посилення фізичного захисту та безпеки ядерних і радіоактивних матеріалів і об'єктів у всьому світі, зокрема, через міжнародний форум. WINS також спрямований на розробку ефективних систем безпеки та сприяння підготовці фахівців з ядерної безпеки. Як зауважено в Статуті WINS, місія WINS полягає в створенні «сильної спільноти професіоналів з ядерної безпеки із галузевих, урядових і неурядових організацій, які можуть просувати найкращі практики ядерної безпеки». WINS, тісно співпрацюючи з МАГАТЕ, зосереджується на покращенні безпеки та фізичного захисту радіоактивних матеріалів і ядерних установок шляхом обміну інформацією та новачками. WINS координує зусилля 3500 членів з більш ніж 110 країн з метою обміну найкращим досвідом, щоб, як зазначено в його місії – «не дати ядерним терористам досягти своїх цілей».

У 2023 році WINS відзначила своє 15-річчя і презентувала новий звіт «Ядерна безпека 2.0» [23]. В цьому спеціальному звіті WINS надає свої висновки щодо нових викликів у сфері ядерної безпеки після повномасштабного вторгнення РФ в Україну і триваючої окупації Запорізької АЕС. Як зауважив Л. Дассен, виконавчий директор WINS, у передмові до звіту: «Бути готовим є фундаментальною концепцією ядерної безпеки. Але світове товариство з ядерної безпеки не було готове до вторгнення та окупації цивільної атомної електростанції іншою державою. (...) Наше розуміння загрози завжди змінювалося. Але за час вторгнення РФ в Україну загроза ядерній безпеці змінилася більше, ніж за останні п'ять десятиліть. Це становить проблему». В звіті окреслено чотири основні фактори, що формують ядерну безпеку: Працівники атомної галузі; Методологія загроз; Міжнародна співпраця; Постачальники та стан клієнтів. Звіт, також містить пропозиції та дії, які WINS має вжити для задоволення нових потреб спільноти з ядерної безпеки на міжнародному, національному та оперативному рівнях.

Міжнародна освітня мережа з ядерної безпеки (INSEN) [14]. Подібно до WINS, до конструкції міжнародної безпеки з попередження проявів та відповідальності за акти

ядерного тероризму входить Міжнародна освітня мережа ядерної безпеки, яка була створена під егідою Програми ядерної безпеки МАГАТЕ у 2010 році. Метою мережі є сприяння ядерній безпеці через освіту з ядерної безпеки. INSEN підтримує розробку рецензованих підручників, навчальних і дослідницьких програм з ядерної безпеки. Як відмічають науковці у сфері ядерної безпеки, INSEN відіграє ключову роль у розвитку культури з ядерної безпеки. Вона допомагає розвивати та проваджувати культуру з ядерної безпеки через «курси підвищення кваліфікації викладачів». Ці курси мають на меті навчити вчених щодо ядерної безпеки, щоб вони могли читати лекції на власних заняттях, що не тільки підвищує обізнаність, але й готує нових кандидатів-експертів з ядерної безпеки. Потрібно звернути увагу, що освіта персоналу, який працює на АЕС (установках) або має доступ до ядерних матеріалів, є дуже важливою, оскільки вони можуть бути «невинними» внутрішніми загрозами, не маючи такого наміру. Тобто, як зазначено у місії INSEN, «освічений персонал, який добре усвідомлює, існуючі та потенційні ризики знизить рівень вразливості, якою можуть скористатися терористи».

Аналізуючи складові міжнародної безпеки щодо попередження проявів та відповідальності за акти ядерного тероризму, можемо ґрунтовно та об'єктивно зазначити наступне. По-перше, як показало дослідження зауважених вище міжнародних заходів реагування на загрозу ядерного тероризму – держави почали співпрацювати проти нього і ці кроки сформували нинішню структуру режиму ядерної безпеки, яка як передбачалося буде розвиватися з часом, як і міжнародний режим нерозповсюдження ядерної зброї. По-друге, на відміну від компонентів міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї, більшість вище проаналізованих міжнародних заходів реагування, і на це автор хоче звернути особливу увагу, носять добровільний характер та пропонують юридично незобов'язуючі рекомендації. По-третє, механізми контролю та моніторингу дотримання є недостатніми або зовсім відсутні, що призводить до вразливості режиму ядерної безпеки, особливо в контексті проблеми ядерного тероризму. По-четверте, конструкція міжнародної безпеки відносно проблеми ядерного тероризму не передбачає в якості терориста – державу. Тобто, заходи з попередження проявів та відповідальності за акти ядерного тероризму, стосуються терористичних груп і організацій. Держава в цих заходах зауважується як об'єкт упередження

проблеми або джерела проблеми, а не як об'єкт, який є сам джерелом проблеми.

Отже, ми можемо об'єктивно зазначити, що проблема ядерного тероризму для світового співтовариства із повномасштабних вторгненням РФ в Україну стала новою об'єктивною реальністю, оскільки в якості терориста виступає не група чи організація, а держава, яка, до того ж, є постійним членом Ради Безпеки ООН, основна місія якої полягає у забезпеченні миру та безпеки.

У даному контексті, для об'єктивності розуміння проблеми наведемо додаткову інформацію: Чорнобильська АЕС була захоплена 24 лютого 2022 року «... близько 17-ї години всі об'єкти Державного спеціалізованого підприємства «Чорнобильська атомна електростанція», що знаходяться в зоні відчуження, а саме: сховища відпрацьованого ядерного палива – СВЯП-1 і СВЯП-2, Новий безпечний конфайнмент об'єкта «Укриття», 1-й, 2-й і 3-й блоки ЧАЕС, що перебувають на етапі зняття з експлуатації, були захоплені російськими військами» (Носовський А.В. із стенограми доповіді на засіданні Президії НАН України 23 березня 2022 року) [2]. Запорізька АЕС, найбільша атомна електростанція в Європі та дев'ята за потужністю у світі. До війни вона забезпечувала виробництво майже чверті електроенергії в країні, захоплена 4 березня 2022 року.

Такими діями РФ порушила відразу три міжнародні конвенції: статтю 2 Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму, статтю 7 Конвенції «Про фізичний захист ядерних матеріалів» та Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників, оскільки саме в заручниках окупанти тримають особовий склад Запорізької АЕС з першого дня війни. Зазначені порушення вже доводить, що РФ є ядерним терористом. Вона зруйнувала міжнародний режим ядерної безпеки, який вибудовувався десятиліттями, зокрема після аварії на ЧАЕС 1986 року. Автор акцентує увагу – зруйновано глобальну систему безпеки в цілому. Разом з тим, всі міжнародні організації, які опікувалися його створенням, зокрема, такі як ООН, МАГАТЕ, лише висловлюють глибоке занепокоєння з цього приводу.

Глобальна системи безпеки виявилася не готовою до таких викликів, а саме, зауважена конструкція із міжнародних угод, ініціатив, мережі, тощо, щодо боротьби із ядерним тероризмом, не дає відповіді на питання, а саме – які заходи по упередженню і відповідальності за ядерний тероризм передбачені якщо ядерним терористом є – держава. І хоча,

Сейм Литви (резолуція від 10.05.2022 р.) і Парламентська асамблея НАТО (резолуція від 21.11.2022 р.) та ряд інших інститутів визнали РФ «державою-терористом», але прийняті резолюції є декларативними. Термін «державою-терорист» має швидше політичне, а не юридичне значення. Оскільки, у міжнародному праві не міститься його визначення, а в національному праві знайти таке поняття доволі складно. Разом з тим, можна згадати Женевську декларацію про тероризм 1987 року, в тексті якої міститься поняття «державний тероризм». Однак ця декларація не є юридично обов'язковою, а є здебільшого прикладом міжнародного «м'якого права».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок, зазначимо – війна РФ проти України переросла в тероризм, ця війна є безпрецедентною і, як ми бачимо, вимагає абсолютно нових підходів до забезпечення міжнародної безпеки. Ми звикли думати про тероризм як про щось, пов'язане з бомбами або саморобною зброєю, а про терористів як про маргінальних екстремістів, які діють у складі нерегулярних банд формувань. Коли ми говоримо про державний тероризм, ми зазвичай говоримо про підпільні групи, які таємно підтримуються визнаними країнами, до прикладу як Іран підтримує Хезболлу. Але війна РФ проти України стирає різницю між – тероризмом, державним тероризмом, військовими злочинами – оскільки її дії не є таємними, конспіративними чи маргінальними. Російські бомби, які націлені на українців, на українську інфраструктуру, вони також націлені на весь механізм міжнародних норм, що регулює військові злочини, права людини, тероризм тощо. Кожною бомбою, яку РФ свідомо скидає на житловий будинок, і кожною ракетою, яку вона направляє на школу чи лікарню, вона демонструє свою зневагу до глобальних інститутів, які нажалі, показують у цій війні свою повну неспроможність та недієвість, зокрема, недієздатність міжнародного права в цілому та права міжнародної відповідальності зокрема.

Як влучно зауважив Л. Дассен: «Ядерна безпека – як ніколи раніше – це міжнародна безпека в цілому. Щоб досягти прогресу, відповіддю стане повернення до цивілізованості, міжнародного права, прав людини та поваги до суверенітету» [23]. Додатковим фактором підтвердження занепокоєння відносно погіршення ядерної безпеки стали результати індексу ядерної безпеки (NTI) у 2023 році, який вперше показує, що стан ядерної безпеки погіршується в десятках країн і регіонів, де є ядерні матеріали та ядерні установки,

придатні для використання у виготовленні зброї [13]. Фахівці НТІ, також, зазначають, що – «Ця ерозія ядерної безпеки відбувається в той час, коли середовище стає все більш небезпечним, а сукупні запаси ядерних матеріалів, які придатні для виготовлення зброї, збільшуються з тривожною швидкістю. (...) Суть полягає в тому, що країни та регіони, які несуть найбільшу відповідальність за захист світу від катастрофічних актів ядерного тероризму, не виконують свої обов'язки. Це особливо невтішний розвиток подій із геополітичною та економічною нестабільністю, екологічними катастрофами та кібератаками, які зростають» [25].

Отже, ми можемо зазначити, що РФ своєю політикою ядерного шантажу порушила геополітичні важелі, що тримали систему глобальної безпеки. Утворені після Другої світової війни міжнародні інститути (ООН, Рада

Безпеки ООН, тощо) сьогодні виявилися повністю паралізованими. На думку автора, яка підкріплена аналізом досліджень і позиціями світових акторів – міжнародні інститути в нинішньому стані себе вичерпали. Повинна бути напрацьована та запропонована зовсім нова архітектура світової системи безпеки, яка б відповідала викликам та загрозам нового світового порядку. Також, автор переконаний, що нова архітектура світової безпеки обов'язково має враховувати усі загрози еволюції ядерного тероризму як одного із дестабілізуючих факторів порушення світової рівноваги. Тому, дуже важливо проведення наукових досліджень та напрацювання нових концептуальних моделей, які змогли б дати відповідь на таке важливе питання – як формування нової глобальної, ефективної системи безпеки і наближення країн до її реалізації.

Література:

1. Буряченко О. Криза системи контролю над ядерною зброєю. Виклики ХХІ сторіччя та ризики майбутнього. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління, 2023. (1(67), с. 19–30. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2505>.
2. Носовський А. Щодо наслідків тимчасової окупації території зони відчуження чорнобильської АЕС. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 20 квітня 2022 року. Вісн. НАН України, 2022, № 6. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/185224/11-Nosovskyi.pdf?sequence=1>.
3. Action plan in support of the United Nations. URL: https://static1.squarespace.com/static/568be36505f8e2af8023adf7/t/56feec944d088e7781f9e332/1459547797003/Action+Plan+-+UN_FINAL.pdf.
4. Action plan in support of the International Atomic Energy Agency. URL: https://static1.squarespace.com/static/568be36505f8e2af8023adf7/t/56feecb94d088e7781f9e41c/1459547833689/Action+Plan+-+IAEA_FINAL.pdf.
5. Action plan in support of the International Criminal Police Organization. URL: https://static1.squarespace.com/static/568be36505f8e2af8023adf7/t/56feecb4d088e7781f9e4be/1459547851866/Action+Plan+-+INTERPOL_FINAL.pdf.
6. Action plan in support of the global initiative to combat nuclear terrorism. URL: https://static1.squarespace.com/static/568be36505f8e2af8023adf7/t/56feecdd4d088e7781f9e537/1459547869540/Action+Plan+-+GICNT_FINAL.pdf.
7. Action plan in support of the global partnership against the spread of weapons and materials of mass destruction. URL: https://static1.squarespace.com/static/568be36505f8e2af8023adf7/t/56feecf34d088e7781f9e5ef/1459547891584/Action+Plan+-+GP_FINAL.pdf.
8. Boureston J, Ogilvie-White T. Seeking Nuclear Security Through Greater International Coordination. URL: https://www.researchgate.net/publication/228738817_Seeking_Nuclear_Security_Through_Greater_International_Coordination#fullTextFileContent.
9. Code of conduct on the safety and security of radioactive sources. URL: https://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/Code-2004_web.pdf.
10. Convention on the Physical Protection of Nuclear Material and its Amendment. URL: <https://www.iaea.org/publications/documents/conventions/convention-physical-protection-nuclear-material-and-its-amendment>.
11. Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (CPPNM). URL: <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/convention-physical-protection-nuclear-material-cppnm/>.
12. Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation, Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf. URL: https://www.classnk.or.jp/hp/pdf/activities/statutory/isps/IMO/isps_imo_sua%20covention%20and%202005%20protocol%20text_20051101.pdf; URL: <https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/SUA-Treaties.aspx#:~:text=In%20March%201988%20a%20conference,committing%20unlawful%20acts%20against%20ships>.

13. Falling Short in a Dangerous World. Nuclear security index. Theft / Sabotage / Radiological. 2023. URL: https://www.ntiindex.org/wp-content/uploads/2023/07/2023_NTI-Index_Report.pdf.
14. International Nuclear Security Education Network. IAEA. URL: <https://www.iaea.org/services/networks/insen>.
15. International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism (Nuclear Terrorism Convention or ICSANT). URL: https://www.oecd-nea.org/jcms/pl_29143/international-convention-for-the-suppression-of-acts-of-nuclear-terrorism-nuclear-terrorism-convention-or-icsant.
16. Key Nuclear Security Agreement to Enter Into Force on 8 May. IAEA. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/key-nuclear-security-agreement-to-enter-into-force-on-8-may>.
17. Nuclear Security Recommendations on Physical Protection of Nuclear Material and Nuclear Facilities (INFCIRC/225/Revision-5). URL: https://www-pub.iaea.org/mtcd/publications/pdf/pub1481_web.pdf.
18. Nuclear Security Summit at a Glance. Arms Control Association. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/NuclearSecuritySummit#2016>.
19. Nuclear Security Summit (Washington, 2010). URL: <https://www.nss2016.org/past-summits/2010/>.
20. Nuclear Security Summit (Seoul, 2012). URL: <https://www.nss2016.org/past-summits/2012/>.
21. Nuclear Security Summit (The Hague, 2014). URL: <https://www.nss2016.org/past-summits/2014/>.
22. Nuclear Security Summit (Washington, 2016). URL: <https://www.nss2016.org/nss-2016/about>.
23. Nuclear Security 2.0. The Post-24th February 2022 (Dis)order and its Implications for Nuclear Security. URL: <https://www.wins.org/document/nuclear-security-2-0/>.
24. Proliferation Security Initiative. U.S. Department of state. URL: <https://www.state.gov/proliferation-security-initiative/>
25. Roecker S, Roth N, Matzkin-Bridger R, Brosnan J. The 2023 NTI Nuclear Security Index. URL: <https://www.nti.org/analysis/articles/the-2023-nti-nuclear-security-index/>.
26. Texts of articles 1 to 3 and 12 ter: Ad Hoc Committee Established by General Assembly Resolution 51/210 of 17 December 1996. UN (digital library). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/231642?ln=ru>.
27. The Global Initiative To Combat Nuclear Terrorism. NTI. URL: <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/global-initiative-combat-nuclear-terrorism-gicnt/>; U.S. Department of state. URL: [https://2017-2021.state.gov/the-global-initiative-to-combat-nuclear-terrorism/#:~:text=The%20Global%20Initiative%20to%20Combat%20Nuclear%20Terrorism%20\(GICNT\)%20is%20a,and%20respond%20to%20nuclear%20terrorism](https://2017-2021.state.gov/the-global-initiative-to-combat-nuclear-terrorism/#:~:text=The%20Global%20Initiative%20to%20Combat%20Nuclear%20Terrorism%20(GICNT)%20is%20a,and%20respond%20to%20nuclear%20terrorism).
28. United Nations Security Council Resolution 1373, S/RES/1373 (United Nations, September 28, 2001). URL: [http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=S/RES/1373\(2001\)&Lang=E](http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=S/RES/1373(2001)&Lang=E).
29. United Nations Charter. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.
30. United Nations Security Council Resolution 1540. URL: <https://www.un.org/ru/sc/1540/about-1540-committee/general-information.shtml>.
31. World Institute for Nuclear Security Celebrates. URL: <https://www.wins.org/about-us/>.